

مذاهب اسلامی

(۱۲)

سلطانی، مصطفی، ۱۳۴۲ -
امامت از دیدگاه امامیه و زیدیه / مؤلف مصطفی سلطانی. - قم: انتشارات
دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۸۷.
۱۹۶ ص.؛ (دانشگاه ادیان و مذاهب؛ ۵۲؛ مذاهب اسلامی؛ ۱۲)
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیفا.
کتابنامه: ص. ۱۷۹-۱۹۰؛ همچنین به صورت زیر نویس.
نمایه.

964-8090-50-5

۲۹۰۰۰ ریال:

۱. شیعه امامیه - عقاید. ۲. زیدیه - عقاید. ۳. امامت - دفاعیه ها و رویه ها.

الف. دانشگاه ادیان و مذاهب. ب. عنوان

۲۹۷/۴۱۷۲

۸ الف ۸۲ س/۵/۲۱۱ BP

۱۳۸۷

۱۲۰۲۰۶۹

کتابخانه ملی ایران

الاست

از دیدگاه امامیه و زیدیه

مصطفی سلطانی

انتشارات
دانشگاه ادیان و مذاهب

(۵۳)

امامت از دیدگاه امامیه و زیدیه

- مؤلف: مصطفی سلطانی
- ناشر: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب
- تهیه: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب
- نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۳۸۷
- تعداد: ۲۰۰۰ جلد
- قیمت: ۲۹۰۰ تومان
- مراکز پخش: تهران، خیابان حافظ، نرسیده به چهارراه گالج، نبش بامشاد، شماره ۵۲۵، پکتاب (پخش کتب اسلامی و انسانی)
- تلفن و نمابر: ۸۸۹۳۰۳۰۳-۵ (۰۲۱)
- قم، پردیسان، روبروی مسجد امام صادق (ع)، دانشگاه ادیان و مذاهب.
- تلفن: ۲۸۰۲۶۱۰-۱۳ (۰۲۵۱) فاکس: ۲۸۰۲۶۲۷ (۰۲۵۱)

www.religions.ir

pub@religions.ir

سخن ناشر

امامت شیعی به تعبیر شهرستانی در ملل و نحل اولین مسئله بحث برانگیز و اختلاف آفرین در تاریخ اسلام بود که پس از رحلت پیامبر اکرم (ص) نخستین دسته‌بندی و انشعاب را در میان مسلمانان به وجود آورد. تفرق و انشقاق امری نامطلوب و ناخوشایند است، اما امامت آنچنان درخور اهمیت و اهتمام است که طبعاً قائلان به آن نمی‌توانند از آن چشم‌پوشی کنند. امامت در نظر شیعه، میراث و وصیت پیامبر اکرم و نگاهبان و تبیین‌کننده دستاوردها و تعالیم آن حضرت است؛ همچنان که عترت پیامبر اکرم که در کنار قرآن کریم به عنوان ثقل اصغر معرفی شده‌اند، الگوهای عملی و نمونه‌های عینی اسلام راستین هستند و عملی بودن و دست‌یافتنی بودن آموزش‌های اسلامی را نشان می‌دهند.

امامت همانطور که میان شیعیان و دیگر مسلمانان مرز می‌نهد، محور مشترک و وجه جامع همه فرق شیعی، یعنی اثنا عشریه، اسماعیلیه و زیدیه است. این سه جریان مهم شیعی هر یک زمانی شوکت و دولتی داشته‌اند و در این میان، اثنا عشریه که عنوان امامت به‌طور مطلق بدان انصراف دارد، به یمن تعالیم و مشی اعتدالی امامان و کوشش‌های عالمانش پرشمارترین مکتب ماندگار شیعی است. مابه‌الامتیاز این سه مکتب همان مابه‌الاشتراک آنهاست. به واقع تفسیرهایی که هر کدام از

آنها از امامت و از صفات، وظایف و اختیارات امامت دارند، مایه تمایز آنها در نظر و عمل شده است.

پژوهش حاضر که محصول سال‌ها کوشش علمی جناب آقای سلطانی، عضو هیئت علمی دانشگاه ادیان و مذاهب، است عهده‌دار بازشناسی بررسی مقایسه‌ای دیدگاه‌های شیعیان اثناعشری و شیعیان زیدی در خصوص امامت و معانی و مصادیق آن می‌باشد. ضمن سپاسگزاری از ایشان و حضرات آقایان محمدرضا مصطفی‌پور و غلامعلی زمانی از استادان راهنما و مشاوره این پروژه و همه کسانی که به نوعی در فراهم آوردن این اثر سهیم بوده‌اند، امیدواریم این تحقیق مورد قبول و پسند محققان و همه خوانندگان ارجمند قرار گیرد و به فهم بهتر از هم‌کیشان شیعی و نزدیکی هر چه بیشتر اعضای خانواده بزرگ تشیع بینجامد.

مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب

فهرست مطالب

مقدمه	۱۱
فصل اول: کلیات	۱۵
۱. خلافت و امامت در نظر امامیان	۱۵
خاستگاه خلافت در فرهنگ اسلامی	۱۷
۲. شیعه و تشیع	۱۹
کاربرد واژه «شیعه» در قرآن	۲۰
معنای اصطلاحی شیعه	۲۱
۳. تاریخ پیدایش تشیع	۲۴
۴. تشیع زیدی	۲۸
فصل دوم: امامت در تشیع امامی	۳۳
۱. ماهیت امامت	۳۳
مؤلفه‌های محوری در تعریف امامت از دیدگاه امامیه	۳۴
۲. جایگاه امامت	۳۵
جایگاه امام و امامت در روایات	۳۷
۳. ضرورت امامت	۳۸
ادله عقلی وجوب امامت	۴۰

۴۴	۴. شرایط و ویژگی‌های امام
۴۵	۱. عصمت
۴۸	ادله اثبات عصمت
۴۸	الف) ادله عقلی
۵۱	ب) ادله نقلی
۵۹	۲. افضل بودن
۶۳	۳. علم امام
۷۱	۵. راه‌های نصب امام
۷۶	۶. وظایف و اختیارات امام
۸۰	نتیجه‌گیری
۸۱	۷. شماره امامان
۸۳	امامت ائمه دوازده‌گانه در منابع اهل سنت
۸۵	نکاتی درباره حدیث
۸۵	ویژگی ائمه در حدیث
۸۷	تعدد ائمه در یک زمان
۸۸	۸. لزوم وجود دائمی امام
۹۱	۹. موعود منجی
۹۳	علت غیبت امام زمان (عج)
۹۴	طول عمر امام زمان
۹۴	۱۰. رجعت
۹۷	فصل سوم: امامت در تشیع زیدی
۹۷	۱. ماهیت امامت
۹۹	تعریف زیدیه از امامت
۱۰۱	جایگاه امامت نزد زیدیان

۲. ضرورت امامت	۱۰۳
ادله ضرورت امامت	۱۰۵
۳. شرایط و ویژگی‌های امام	۱۰۸
الف) ویژگی‌های ایجابی	۱۰۸
ب) ویژگی‌های سلبی	۱۱۱
عصمت امام از دیدگاه زیدیه	۱۱۵
ادله نفی عصمت امام از دیدگاه زیدیه	۱۱۷
علم امام از دیدگاه زیدیه	۱۱۹
۴. راه‌های نصب امام	۱۲۲
دعوت	۱۲۲
انتخاب و اختیار	۱۲۳
نص از طرف خدا یا رسول (ص)	۱۲۴
۵. وظایف و اختیارات امام	۱۲۵
۶. وحدت و تعدد امام	۱۲۸
۷. دوره فترت امامت (تداوم امامت)	۱۲۹
محاسب کیست؟	۱۳۲
۸. مهدویت	۱۳۳
۹. امامت علی (ع)	۱۴۲
ادله اثبات امامت علی (ع)	۱۴۴
۱۰. امامت حسنین (ع)	۱۴۸
ادله اثبات امامت حسنین (ع)	۱۴۹
۱۱. امامت پس از حسنین (ع)	۱۵۴
ادله امامت، عترت بعد از حسنین (ع)	۱۵۶
۱۲. امامت زید بن علی (۷۵-۱۲۲ق)	۱۵۹
۱۳. سلسله امامان زیدی از آغاز تا فروپاشی حکومت زیدی در یمن	۱۶۲

فصل چهارم: مقایسه و جمع‌بندی	۱۶۵
الف) وجوه اشتراک زیدیان و امامیان در نظریه امامت	۱۶۵
ب) وجوه افتراق	۱۶۶
حصر نص	۱۶۶
صفات امام	۱۶۸
مهدویت	۱۷۵
رجعت	۱۷۷
تعداد ائمه	۱۷۸
کتابنامه	۱۷۹
نمایه	۱۹۱

مقدمه

تشیع مصدر باب تفعّل از ریشه «شیع» است که از لحاظ لغوی به معنای یاری دادن و پیروی کردن جماعتی از یک شخص است. این واژه در معنای اصطلاحی خود نامی عام است برای همه فرقی که به نوعی پیرو علی (ع) یا اهل بیت پیامبر هستند. در ادبیات اسلامی این واژه شامل سه فرقه امامیه، اسماعیلیه و زیدیه می شود؛ هرچند در قرون اخیر، خصوصاً در نگاشته های ایرانیان، این نام برای شیعه اثناعشری یا دوازده امامی تثبیت شده است. با این همه، شیعیان زیدی و اسماعیلی نیز با همین عنوان شناخته شده اند و فرقه شناسان زیدیه و اسماعیلیه را از جمله فرق اصلی تشیع می دانند.

نکته قابل توجه در گرایش های شیعی آن است که نظریه امامت شیعی هم محور اشتراک بین شیعیان است و هم مبنای اختلاف. زیدیان از آن جهت شیعه و پیرو علی (ع) قلمداد می شوند که اعتقاد به امامت بلافصل حضرت علی (ع) بعد از پیامبر دارند، امامت حسین (ع) را پذیرفته و معتقدند امامت در ذریه آل رسول مستقر است؛ اما از این نظر که معتقدند امام حسین (ع) جانشینی انتخاب نکرده است، درباره امام بعد از او توقف کردند و با قیام زید بن علی در کوفه با او بیعت کردند. بیشتر آنها امامت امام سجاد (ع) را نپذیرفتند، اما امامت زید بن علی و هر شخص فاطمی در ظاهر عالم، عادل، شجاع، قیام کننده و دعوت کننده به سوی خود را پذیرفتند. آنها نظریه جدیدی بنا نهادند و گرایشی به وجود آوردند که به

فرقه زیدیه مشهور شد. این فرقه در محورهای اساسی اعتقادی با امامیه همگام‌اند. نظریه خاص آنها در امامت، مهم‌ترین وجه تمایز آنها از امامیان و اسماعیلیان است. آنها به نص خفی بر امامت علی (ع)، و نص جلی بر امامت حسین (ع) اعتقاد دارند، اما براین باورند که بعد از سالار شهیدان هر فاطمی که دارای شرایط امامت باشد، امام واجب‌الاطاعة است.

این فرقه که هم‌اکنون از فرق زنده و فعال در کشور یمن به شمار می‌آید، به دلایل مختلف مجالی برای ارائه کلام و عقائد خود در حوزه تشیع نیافت. چه اینکه از سوی امامیان نیز، اقدام مؤثری برای ارائه کلام و عقائد امامی به آنها یا شناخت کلام آنها صورت نگرفت. این خلأ سبب شد تا دو فرقه مذکور اموری را به یکدیگر نسبت دهند که در حوزه کلامی آنها نمی‌گنجد. مثلاً نسبت نفی مطلق عصمت امامان به زیدیان، نسبتی نارواست؛ زیرا که آنها عصمت اهل کساء را می‌پذیرند، اما بر این باورند که عصمت، شرط امامت نیست. هم‌چنین در منابع فرقه‌شناسی نسبت نفی مهدویت به زیدیه داده می‌شود، حال آنکه زیدیه قائل به ظهور منجی هستند؛ اما معتقد به غیبت و ستر امام نیستند.

در یک نگاه کلی، از آنجا که شناخت کافی بین دو فرقه امامیه و زیدیه نیست، داورِ دو فرقه در مورد یکدیگر به انحراف کشیده شده است. تلاش پیش‌روگامی در جهت شفاف‌سازی دیدگاه کلامی دو فرقه مذکور و ارائه نقاط اشتراک و افتراق آنها در یکی از محورهای اساسی مباحث کلامی، یعنی امامت است. مسلم است که نوع نگاه هر پژوهشگر به موضوعات مورد بحث، روشنگر افق پیش‌روی اوست. موضوع مورد بحث ما هر چند از دریچه‌های مختلف تاریخی، کلامی و... قابل مطالعه است، اما نویسنده این اثر صرفاً با نگاهی کلامی به بحث پرداخته است و برای ارائه دیدگاه هر مذهب، از آثار برجسته کلامی خود آن فرقه بهره جسته است. جایگاه و اهمیت موضوع؛ نگاهی گذرا به منابع فرقه‌شناسی گواهی

می‌دهد که این علم از تاریخ دیرینه‌ای برخوردار است، اما امروزه علمی است که رونق خود را از دست داده و از جمله علوم مهجور در عرصه‌های آموزشی و پژوهشی به شمار می‌آید. ثمرهٔ مظلومیت این علم موضع‌گیری غیر معقول مذاهب نسبت به هم و انتساب نظرات ناصواب پیروان فرق، به یکدیگر است. از سویی عصر حاضر، جهان را به دهکده‌ای تبدیل کرده است که در پرتو آن حقایق بسیاری آشکار شده و زمینه داد و ستدهای متنوع برای مذاهب مختلف فراهم گشته است. این مسئله اهمیت توجهی دوباره به مباحث فرقه‌شناسی را خصوصاً در مورد فرقه‌هایی که در مبانی اعتقادی به ما نزدیک‌ترند به خوبی روشن می‌کند. امامیه و زیدیه از جمله فرقی هستند که مبانی اعتقادی و مبادی تاریخی نزدیک به هم (مشترک) دارند. با اینکه این دو فرقه در اصولی چون توحید، نبوت و معاد مشترک‌اند، و نیز در امامت علی (ع) و حسنین (ع) متفق هستند؛ اما به خاطر عدم اطلاع از مبانی کلامی یکدیگر، گاهی چون دو فرقهٔ بیگانه، از هم جدا شده و چه بسا به خاطر همین فاصله زیاد به سمت دیگرانی که در مبانی اعتقادی بسیار با ما فاصله دارند متمایل شده‌اند؛ تا آنجا که در مواردی اصالت خود را نیز به باد فراموشی سپرده‌اند.

زیدیان در کلام از معتزلیان و در فقه از حنفیان اثر پذیرفته‌اند، به گونه‌ای که گفته می‌شود زیدیان در کلام معتزلی و در فقه حنفی هستند.^۱ ظهور این نقیصه از این جهت است که عمدتاً فرقه‌های مختلف در داد و ستد بین خود، بیشتر متوجه نقاط افتراق بوده‌اند، حال آنکه شایسته‌تر آن است که نقاط اشتراک مورد توجه قرار گیرد. شناخت حقیقی مذاهب نسبت به هم مقدمهٔ دستیابی به این هدف است. پرداختن به موضوع امامت و طرح دیدگاه دو فرقه در این رابطه، گامی در جهت ایجاد بستری

مناسب برای شناخت هر چه بیشتر و ایجاد وحدتی حقیقی و برآمده از شناخت کافی بین دو فرقه است.

از سوی دیگر، طرح مباحث مقارن پژوهشگر حوزه ادیان و مذاهب را از قضاوت یک سویه در حوزه فرقه شناسی باز می دارد و زمینه ساز آن می شود که از منظر منابع خود فرق، به قضاوت درباره آنها بپردازد. در بحث پیش رو - آن گونه که خواهد آمد - منابع فرقه شناسی در مواردی مطالبی ناروا به این فرقه نسبت داده اند؛ از جمله نفی مهدویت، نفی عصمت، نفی علم، تقدّم مفضول و... حال آنکه منابع زیدی هرگز چنین نسبت هایی را نپذیرفته و موارد مذکور را افترا و تهمت تلقی می کنند.^۱

افزون بر آنچه گذشت، با توجه به وضعیّت خاصّ تشیع در جهان و نیز با عنایت به این حقیقت که دشمنان دین به جدّ برآنند که تشیع را - به عنوان عمده ترین فرقه برآمده از اسلام که ظلم ستیزی و مبارزه با مستکبران را سرلوحه آموزه های دینی و مذهبی خود قرار داده - از صحنه گیتی محو کنند؛ شناخت بهتر شیعیان نسبت به یکدیگر زمینه ساز استقرار وحدت بین آنها خواهد بود؛ باز شناسی آنها نسبت به هم، عاملی برای اعتلای نقاط مشترک و الفت بیشتر بین آنها می شود. به بیانی دیگر اگر هدف انقلاب اسلامی، صدور فرهنگ انقلاب است، گرایش های همگرا، بهترین بستر برای رسیدن به این هدف خواهد بود. در یک جمع بندی می توان گفت طرح بحثی مقایسه ای در حوزه امامت از چند جهت می تواند حائز اهمیت باشد:

الف) زمینه سازی جهت شناخت بهتر دو فرقه نسبت به یکدیگر؛

ب) گامی در جهت ایجاد وحدت بین مذاهب اسلامی (شیعی)؛

ج) راهی برای احیای علم فرقه شناسی، علمی که در عرصه پژوهش کمتر به آن توجه شده است.